

7. A Systems Approach to Teaching and Learning Procedures: a Guide for Educators / Guy Berger, Étienne Brunswic. 2nd ed. Paris: The UNESCO Press, 1981. (2nd ed). 203 p. (in English)

8. Cross S., Wang B. A Systems Approach to a Research University's Research and Innovation Strategy. Stephen E. Cross, Ben Wang. H. Milton School of Industrial and Systems Engineering, Georgia Institute of Technology. 2013. – URL: <http://www.research.gatech.edu/sites/research.gatech.edu/files/misc/Cross%20Wang%20IIE%20Conference%202013%20handout.pdf> (in English)

9. Heitor M. A system approach to tertiary education institutions towards knowledge networks and enhanced societal trust [presented at the OECD Conference on «Higher Education to 2030: What futures for quality access in the era of globalisation?», (Paris, 2008)]. 22 p. URL: <https://www.oecd.org/site/eduhe30/41889369.pdf> (in English)

10. Kutilek L., Gunderson G., Conklin N. A Systems Approach: Maximizing Individual Career Potential and Organizational Success / Linda M. Kutilek, Gail J. Gunderson, Nikki L. Conklin. // Journal of Extension. Ohio State University. 2002. Vol. 40, № 2. – URL: <https://www.joe.org/joe/2002april/a1.php> (in English)

11. Saltzer J., Kaashoek F. A Systems Approach to Teaching Computer Systems. Massachusetts Institute of Technology. Jerry Saltzer, Frans Kaashoek. Massachusetts Institute of Technology. URL: <http://web.mit.edu/Saltzer/www/publications/talks/SystemsTeaching.pdf> (in English)

УДК 374.7.37

Гришко Вікторія Вікторівна – аспірантка Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

E-mail: rffhot@gmail.com

УНІВЕРСИТЕТИ ТРЕТЬОГО ВІКУ ЯК СКЛАДОВА НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Анотація. *Висвітлено актуальність досліджуваної проблеми. Проаналізовано основні причини реалізації концепції неперервної освіти в економічно розвинених країнах (Франція, Федеративна Республіка Німеччина, Великобританія, Республіка Польща, Сполучених Штатах Америки та ін.). Доведено, що освітні заходи, спрямовані на підтримку життєдіяльності людей похилого віку, стали основою для аналізу міжнародного досвіду створення та подальшого функціонування університетів «третього віку» в інших країнах. Досліджена інформація дає підстави стверджувати про необхідність застосування в Україні найкращих міжнародних практик у вирішенні багатьох соціальних проблем людей похилого віку, в тому числі шляхом освіти.*

Ключові слова: *неперервна освіта, геронтологічна проблематика, зарубіжний досвід, освітні цілі, університет третього віку, третій вік.*

Hryshko Viktoriia – Postgraduate Student of the Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

E-mail: rffhot@gmail.com

UNIVERSITIES OF THE THIRD AGE AS ALIFELONG EDUCATION COMPONENT: INTERNATIONAL PRACTICES

Summary. *The problem topicality is highlighted. The article analyses the main reasons for implementing the concept of lifelong education in many economically developed countries (France, Germany, UK, Poland, USA, etc.), which is determined primarily by complex geriatric problems that have recently become urgent in most nations. The article the current problem of non-formal education, the major representative of which is folk universities. The paper reveals the content and peculiarities of non-formal education in today's educational space. The emphasis is laid on the fact that education can help to cope with these problems. Educational activities aimed at the livelihoods of elderly people have become the framework for analyzing international experience of establishing (1973, Toulouse, France) and further functioning the so-called «third age» universities in other countries. Special attention is given to the practices of establishing the academic institutions of this kind in Germany focusing on three different types of training process (Ordentliches Studium; Gasthorer studium; Senioren studium). The proof is given that Polish and German «third age» universities are characterized by four educational goals: preventing senility, wishing to enlarge and deepen knowledge, preparing for retirement, training for social activities.*

This gives reasons to state that it is quite necessary for Ukraine to apply best international practices in solving many social problems including those in educational sphere.

Key words: *third age university, educational goals, geriatric problems, international practices, lifelong education, adult people.*

Гришко Виктория Викторовна – аспірантка Інститута педагогічного формування та формування дорослих НАПН України

E-mail: rffhot@gmail.com

УНИВЕРСИТЕТ ТРЕТЬЕГО ВОЗРАСТА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Аннотация. *Подан анализ основных причин реализации концепции непрерывного образования в экономически развитых странах. Доказано, что образовательные мероприятия, направленные на*

жизнедеятельность людей пожилого возраста, стали основой для анализа международного опыта создания и дальнейшего функционирования университетов «третьего возраста» в других странах. Исследована информация дает основания утверждать, что в Украина необходимо применять лучшие международные практики в решении многих социальных проблем пожилых людей, в том числе в сфере образования.

Ключевые слова: *непрерывное образование, геронтологическая проблематика, зарубежный опыт, образовательные цели, университет третьего возраста, третий возраст.*

В умовах перспективних планів українського уряду та української спільноти щодо інтеграції України до Європейського Союзу набуває актуальності ціла низка існуючих в державі проблем, пов'язаних практично з усіма сферами життєдіяльності (економічною, політичною, науково-технічною, соціальною, культурною тощо). Поміж ними – геронтологічна проблематика, зокрема, питання, пов'язані з адаптацією людей літніх людей не лише, власне кажучи, до свого віку та набуттям нового статусу у зв'язку із завершенням своєї трудової діяльності, але й до тих соціально-політичних, економічних, культурних трансформацій, що відбуваються в країні. Розв'язанню багатьох складних геронтологічних проблем покликана у тому числі й освіта.

Неперервна освіта сьогодні є предметом дослідження багатьох учених. Пріоритет дослідження проблем освіти літніх людей належить зарубіжним ученим і має міждисциплінарний характер. Так, представники геронтопсихології активно обговорюють питання інтелекту, когнітивних здібностей та здатності до навчання у літніх людей (Е. Айрмбтер, П. Балтес, Х. Гойсс, Т. Гунцельман, У. Лер та ін.), питання мотивації літніх громадян до участі в освітньому процесі Р. Бошир, Дж. Верофф, Г. Даркенвальд, Ф. Карл, Х.П. Тевс, Дж. Фишер та інші. Геронтосоціологи вивчають проблеми взаємозв'язку освіти людей літнього віку з їхньою продуктивною діяльністю (Л. Вилкен, Д. Кнопф, Х. Кюнемунд, Л. Монтада, П. Цеман, О. Шеффттер, Е. Шлутц та ін.). Чимало публікацій зарубіжних авторів присвячені питанням організації процесу освіти та управління ним (У. Гартеншлегера, А. Гоекен, С. Дабо-Круза, С. Медич та ін.).

Необхідність залучення людей передпенсійного та пенсійного віку до освітнього процесу зумовлена, насамперед, низкою соціально-демографічних передумов. Останнім часом у соціальній структурі суспільства постійно збільшується частка людей старшого покоління. Низький показник народжуваності призводить до такої ситуації, коли пропорції молодих і літніх людей у складі населення вирівнюються. Демографічне старіння населення призвело до істотних змін у соціальній

політиці. У 1982 році на першій Міжнародній (Віденській) асамблеї з проблем старіння був прийнятий план дій із визначенням загальних положень ряду заходів в інтересах літніх людей у семи пріоритетних галузях, одна з яких – культура й освіта. Постійне вдосконалення шляхом самоосвіти й навчання в навчальних закладах розглядалася як одна з основних сфер діяльності, в якій літні люди знаходять задоволення [4, с. 111].

Вважаємо за доцільне наголосити, що сучасна демографічна ситуація вперше в історії людства гостро поставила перед світовою спільнотою завдання побудови суспільства для людей різного віку, сформульоване на Другій Всесвітній асамблеї з проблем старіння (Мадрид, 2002 р.). Вирішення цього завдання вимагає комплексного підходу до проблем старіння. Серед пріоритетних напрямів допомоги літнім людям було виділено освіту. Літні люди повинні розглядатися не лише в якості повноправних членів суспільства, а й бути його цінністю, ресурсом, що дуже важливо для солідарності, соціальної згуртованості та взаємної підтримки поколінь.

На п'ятій Міжнародній конференції з проблем освіти дорослих, яка відбулася в 1997 році в Гамбурзі, освіта дорослих було названа «ключем до XXI століття». Учасники конференції рекомендували всім урядам світу вважати освіту дорослих, складовою частиною якої є освіта людей похилого віку, одним із пріоритетів державної політики. Участь цієї вікової групи населення в усіх формах і рівнях навчання стало центральним завданням соціальної політики багатьох країн. Генеральний секретар ООН з нагоди Міжнародного року людей похилого віку (1999 р.) наголосив на необхідності масштабних змін, викликаних старінням населення в усьому світі. У Великобританії, країнах Європи, Китаї, Сполучених Штатах Америки, Південній Кореї, Японії неперервна освіта знайшла своє відображення на законодавчому рівні. Так, наприклад, у Федеративній Республіці Німеччині право на освіту людей різного віку зафіксовано в Конституції країни [2, с. 65].

Втілення у життя концепції неперервної освіти багатьма економічно розвиненими країнами сприяло охопленню різними формами освітнього процесу близько 80% дорослого населення.

Акцентуємо увагу на тому, що ґрунтовне теоретичне осмислення сутності та ролі навчання літніх людей розпочалося в Європі з середини 1970-х років. Це можна вважати першим етапом навчальної геронтології. Саме тоді почали засновуватися громадські об'єднання та народні університети, що створили передумови для відповідної політики щодо літніх людей. Вони працювали у формі «навчатися розважаючись»; відходячи від стереотипу «доживання як-небудь» формували нову життєву орієнтацію. Сьогодні можна спостерігати збільшення масштабу відкриття

університетів третього віку в Європі, Сполучених Штатах Америки, у тому числі й у країнах пострадянського простору. Заснування першого університету третього віку в Тулузі у 1973 р. ініціював професор П'єр Велла. Протягом семи років відкрилося ще 52 подібних заклади у Франції, один в місці Квебеку та місті Шербрук. Професор П'єр Велла використав можливість започаткування університету третього віку як відповідь на соціальні та культурні запити літніх громадян.

Варто зауважити, що з моменту свого виникнення ці заклади відігравали неоднозначну роль. До того ж, у науковій літературі точилися дискусії: чи відповідають університети третього віку основним університетським критеріями з точки зору викладацької, дослідницької та соціальної функцій Адже щоб заслужити право називатися університетом, заклад повинен забезпечувати всі ці функції [6, 7 с. 52, 64].

Зважаючи на це, подібні установи називатися стали по-різному. Крім класичної назви «університет третього віку» зустрічаються «відкриті університети», «університети вільного часу», «університети дозвілля», «університети третього періоду» та «університети «золотого»віку» [3]. Окремі культурні організації не називають себе університетами третього віку, але віддають перевагу більш точним визначенням, таким як: «Освіта 3» (Швейцарія), «Клуб пенсіонерів» організації MGEN (Франція), «Культурний альянс Монреалю CATALIST» (Канада), Канадська мережа закладів освіти третього віку та інститутів з навчання людей пенсійного віку, подібних університетів Мак Гілл. У Сполучених Штатах Америки існує близько 180 таких інституцій, що нагадують за своєю структурою французьку або британську моделі університетів третього віку.

Відмінний від французького тип університету з'явився у Великобританії. Виявилось, що літні люди здатні організувати власні заняття, якщо вони були пов'язані з використанням їх знань і життєвого досвіду. У 1983 році виникло Товариство третього віку, а вже у 1995 р. воно об'єднувало 266 університетів з Великобританії, Уеллса, Шотландії та Північної Ірландії. Окремі локальні групи університету третього віку автономні. «Навчання» тут розуміється в широкому сенсі. Воно включає в себе фізичні вправи, а також громадську діяльність, метою якої є поліпшення якості життя літніх людей. Основна увага приділяється груповому навчанню та експерименту. Британський університет третього віку функціонує без будь-якої постійної фінансової допомоги, тому учні мають бути готові самостійно вирішувати проблеми свого навчального закладу.

У Сполучених Штатах Америки концепція навчання літніх людей отримала назву «elderhostel». Її розробив Мартін Ноултон під впливом позитивних вражень, отриманих після знайомства зі спільнотою, яку зустрів на європейських туристичних базах. Його ідея ґрунтувалася на

перенесенні цієї неповторної атмосфери на середовище літніх людей з метою показати їм нові можливості розумного та продуктивного життя в спільноті. Добре складена програма, що об'єднувала навчання, подорожі та пригоди, яка могла б залучити літніх людей до навчання й підтримати процес самовиховання. Це форма навчальної відпустки, під час якої можна познайомитися з новими людьми, побачити нові місця й отримати нові знання. Курси проводять співробітники закладів вищої освіти. Першу програму було реалізовано влітку 1975 року в університеті Нью-Хемпшир. Протягом сімнадцяти років існування програми «Elderhostel» в ній узяло участь понад 170 тисяч осіб.

У Республіці Польща університети «третього віку» є найбільш популярними інституціями, які займаються навчанням літніх людей. Перший такий університет заснувала професор Халіна Шварц при Медичному центрі післядипломної освіти. Варшавський Університет третього віку, орієнтований на французький досвід, розпочав свою діяльність 12 листопада 1975 р. Сьогодні в Польщі діє 22 університети третього віку, а в останні роки в країні взято курс на створення федерації польських університетів третього віку. Єжи Халіцьки виділяє наступні освітні цілі, що реалізуються в польських інститутах:

- попередження старості: програма університетів ставить за мету подолання негативних ознак старіння за допомогою пропаганди психічної та фізичної активності;

- бажання збільшити й поглибити знання: йдеться про залучення слухачів у процес постійної освіти;

- підготовка до пенсії: проводяться семінари з психології та філософії життя, встановлюються контакти з іншими людьми.

- підготовка до громадської діяльності: слухачі університетів вчать під девізом: «Працюючи для себе, стань корисним для інших», беруть участь у громадських акціях допомоги інвалідам, у групах взаємодопомоги [5, с. 152]. Для реалізації освітніх цілей використовуються такі дидактичні форми, як лекції, семінари для груп за інтересами, групи самонавчання, екскурсії, відвідування театрів тощо.

Подібні цілі ставлять перед собою німецькі народні університети. Протягом останніх 25 років спостерігається тенденція збільшення кількості людей похилого віку – сеньйорів (старших за 65 років), бажаних навчатися. Початок існування навчальних закладів для літніх людей У Німеччині (т. зв. Seniorenstudium) ознаменувалося проведенням міжнародних семінарів з приводу відкриття закладів вищої освіти для літніх людей в Ольденбурзі (1979 р.) та Дортмунді (1981р.). У 1985 р. у Західній Німеччині заснували федеральне професійне об'єднання «Відкриття вишів для літніх», яке стало головним союзом німецьких університетів для сеньйорів, перейменоване у 1996 році на «Федеральне професійне

товариство наукового підвищення кваліфікації літніх людей» (BAG - WiWA). У 1980-х роках про своє бажання опікуватися освітою літніх людей заявили університети Дортмунда, Ольденбурга, Мангейма, Франкфурта, Билефельда, Марбурга і Мюнстера. З того часу кількість закладів вищої освіти, в яких можуть навчатися сеньйори, налічує близько 60 і навчається в них понад 30 тисяч літніх людей у віці 50 – 75 років і старших, з яких 42 % – чоловіки і 58 % жінок. При цьому приблизно 35% літніх людей віком 60-64 роки, 25 % – сеньйорів 65-69 років [6, с. 58].

У німецьких закладах освіти для літніх людей існують різні види навчання: звичайне регулярне навчання, навчання в якості вільних слухачів і навчання сеньйорів. Регулярне навчання (*ordentliches Studium*) представлене у вигляді формального права літньої людини на вступ до закладу вищої освіти аналогічно молодій людині, яка має закінчену повну середню освіту (*Abitur*). Однак з урахуванням обраної спеціалізації для людини похилого віку під час вступу можуть існувати певні обмеження. Такий вид навчання обирають приблизно 25 % літніх людей. Зміст і структура навчання регулюється положенням про навчання. Найчастіше існує навчальний план з обов'язковими навчальними заходами. У ході навчання повинні, як правило, надаватися докази успіхів у формі відвідування семінарів і проміжних заліків та іспитів. Навчання у вузі закінчується випускним іспитом та видачею диплома. За умов успішного навчання за програмою дипломованого спеціаліста або магістра можлива навіть підготовка дисертаційної роботи (*Promotion*).

Навчання у закладі вищої освіти в якості вільного слухача (*Gasthorer studium*) виконує функцію підвищення кваліфікації в окремих галузях знань. Цю форму навчання обирають ті літні люди, які хотіли б обновити свої раніше отримані професійні знання або підвищити їх якість без необхідності складання іспитів або отримання будь-якого свідоцтва. При цьому, як правило, не вимагається документа про середню освіту (за виключенням закладів вищої освіти Баварії). Проте в деяких закладах країни існують винятки, коли прийом літніх людей на цю форму навчання здійснюють з урахуванням колишньої професійної освіти, досвіду минулої роботи або особливих (наприклад, наукових) інтересів. Слухачам, зазвичай, пропонується широкий спектр спеціалізацій та окремих курсів за винятком тих, на які поширюються обмеження допуску.

Слухачі можуть і повинні самостійно планувати своє навчання у вузі, кураторство з боку педагогічного чи адміністративного персоналу не передбачається. Організація навчання слухачів передбачає наявність спеціальних відділів, а також центрального відомства для підвищення наукової кваліфікації літніх людей, у яких міститься інформація про порядок допуску до навчання, положення про навчання та плату за нього і т.п. Таку форму навчання обирають 15-20 % літніх людей. Навчання

сеньйорів (тобто літніх людей старших 65 років) – це специфічна форма навчання в якості вільних слухачів. Особливістю їхнього навчання є особлива підтримка їх через спеціальне орієнтування, консультування та навчальний супровід. При цьому в кожному закладі вищої освіти існують власні форми такої навчальної підтримки, тобто свої моделі навчання сеньйорів (т.зв. «Senioren studium»). Ці моделі навчання передбачають структуровану навчальну програму, регулярне відвідування спеціальних навчальних заходів (у т.ч. екскурсій), можливість прослухати певний цикл лекцій тощо.

У кожній федеральній землі кілька університетів і спеціалізованих вузів пропонують літнім людям або отримати нову спеціальність (зазвичай за гуманітарним або природознавчим профілем), або прослухати окремий навчальний курс (за спеціальностями тих самих профілів). Як приклад, розглянемо організацію навчання літніх людей в університеті міста Дортмунд. У цей університет зараховуються літні люди з 50 років. При цьому наявність «абітура» не обов'язкова, потрібно лише бажання отримувати знання. Навчання триває п'ять семестрів і завершується проходженням практики та написанням звіту, а також підготовкою випускної роботи. Після закінчення навчання учасники отримують відповідне свідоцтво. Прийом до університету (60 навчальних місць) проводиться щорічно в жовтні на осінньо-зимовий навчальний семестр. Усі бажані вчитися повинні своєчасно пройти співбесіду з консультантом або співробітником робочої групи відділення для сеньйорів. Плата за навчання становить 90 євро за семестр. Це відділення університету пропонує літнім людям і сеньйорам 6 навчальних спеціалізацій: соціальна геронтологія, соціологія, виховна справа, психологія, філософія і теологія. Крім того, університет надає можливість прослухати курс і з інших галузей знань, про які можна отримати інформацію в ході бесіди з консультантом. Перший навчальний семестр виступає в якості адаптаційного періоду та триває 4 місяці (з листопада по лютий). Обов'язкові для відвідування навчальні заходи складають в семестр 48 годин, по дві години на навчальний захід два рази на тиждень. У ході навчальної практики особа, яка навчається, повинна перевірити себе практично і переконатися в освоєнні отриманих під час навчання знань за допомогою виконання конкретної практичної роботи за відповідною спеціальністю. У якості баз практики університет пропонує роботу в громадах, проведення групових фізичних занять, відвідування пансіонатів для престарілих, участь в інтеграційній роботі з іноземцями, надання допомоги дитячим садкам, школам та іншим освітнім установам, роботу з людьми похилого віку в агентствах з праці, організацію громадської роботи серед сусідів по будинку та ін. Тривалість практики становить 72 години.

Насамкінець зазначимо, що головний критерій освіти в третьому

віці – це зміна якості життя в контексті неперервної освіти. Це виражається в тому, що у людей з'являється виразне відчуття задоволення від спілкування, від того, що вони роблять разом з іншими людьми. Якщо змінюється якість особистого життя, то неминуче воно, зрештою, призводить до зміни якості життя суспільства. Враховуючи важливість досліджуваної теми, варто наголосити на необхідності подальших ґрунтовних геронтологічних досліджень в контексті неперервної освіти сучасними вітчизняними науковцями.

Перспективними напрямками подальших досліджень є аналіз зарубіжних моделей неформальної освіти людей третього віку, досвіду професійної підготовки герарогів.

Література

1. Азарина М. Университеты «третьего возраста» в Российской Федерации и Республике Польша: общее и различия. *Rocznik Instytutu Polsko-Rosyjskiego*. 2012. № 1 (2). P. 147-156.
2. Кононыгина Т.М. Концепция геронтообразования в Российской Федерации. *Психология зрелости и старения*, 2009. № 1. С. 64-80.
3. Лемье Ж. Бутэн Ж., Рьендо Ж. Факультеты подготовки преподавателей в традиционных университетах и университетах третьего возраста: модель партнерства в геронтоогике. *ЮНЕСКО – СЕПЕС. Том XXXIII*. 2007. Вып. 32. № 2-3.
4. Миннегалиева Г.А. Социальная политика в отношении людей третьего возраста. *Психология зрелости и старения*. 2004. № 1. С. 111-124.
5. Халицкий Е. Обучающая геронтология. URL: http://www.znanie.org/jornal/n3/st_obuch_geront.html (дата звернення 10.12.2017)
6. Ecochard M. Les Universites du Troisieme Age sontelles bien des universites? [Are the Third Age Universities Real Higher Institutes or Not?]. *Gerontologie et societe*, 1980. Nr13. pp. 52-62.
7. Levet-Gautrat M. and Burastu Gendhaft, M. «Fautildes universitesdu 3e Age» [Do We Need Third Aged Universities?], *Gerontologie etsociete*. 1980. № 13. Pp. 63-73.

Bibliography

1. Azarina M. Universities of «Third Age» in the Russian Federation and the Republic of Poland: General and Differences. *Rocznik Instytutu Polsko-Rosyjskiego*. 2012. № 1 (2). R. 147-156. (in Russian)
2. Kononigina T.M. The concept of Gerontology in the Russian Federation. *Psychology of maturity and aging*. № 1. 2009. 45. P. 64-80. (in Russian)
3. Lemier A., Ryendo J. B.Z. Faculty of Teacher Training in Traditional Third-Generation Universities and Universities: A Model of Partnership in Gerontology. *UNESCO – CEPES. Volume XXXIII*. 2007. Issue 32. №. 2-3. (in Russian)
4. Minigaliev G.A. Social policy for the elderly. *Psychology of maturity and aging*. 2004. №1. P. 111-124. (in Russian)
5. Khalitsky E. Educational Gerontology. URL: http://www.znanie.org/jornal/n3/st_obuch_geront.html (in Russian)